

Aanvaardbare risico's

Sinds 1990 wordt door Nederland in toenemende mate deelgenomen aan internationale vredes- en crisisbeheersingsoperaties. Hierdoor neemt het aantal veteranen, gewezen militairen die hebben gediend onder oorlogs- of overeenkomstige omstandigheden, toe. Door de stress waaraan militairen tijdens een uitzending blootstaan, kunnen na afloop op korte maar ook op lange termijn (ook na het verlaten van de dienst), aanpassings- of verwerkingsproblemen optreden, waardoor zij behoefte hebben aan zorg. Voor de gezinsleden van militairen kan de uitzendperiode zelf een belasting hebben gevormd. Maar ook kunnen eventuele aanpassings- en verwerkingsproblemen van de veteraan belastend zijn, waardoor ook gezinsleden mede behoefte aan zorg kunnen hebben.

Om inzicht te verkrijgen in de zorgbehoefte van veteranen en hun gezinsleden en in de eisen waaraan een adequate zorginstantie zou moeten voldoen, heeft het ministerie van Defensie in 1996 opdracht gegeven voor een onafhankelijk onderzoek door de Vrije Universiteit (VU) Amsterdam. Dit onderzoek sluit nauw aan bij eerder onderzoek onder oudere veteranen van de Tweede Wereldoorlog, het voormalig Nederlands-Indië en Korea alsmede onder hun partners. Het onderzoek van de VU is krijgsmachtbreed gehouden onder veteranen (en hun gezinsleden) die sinds 1975 hebben deelgenomen aan vredes- en crisisbeheersingsoperaties. Het onderzoeksrapport is op 22 mei 1997 aangeboden aan de staatssecretaris van Defensie. De 3496 respondenten namen deel aan een breed scala van operaties. De grootste groepen die in het onderzoek waren vertegenwoordigd, zijn veteranen van UNPROFOR, UNIFIL, en UNTAC.

Tijdens deze uitzendingen liep – aldus het rapport – bijna de helft van de veteranen direct persoonlijk gevaar. Daarnaast waren velen getuige van menselijk leed en ervoeren zij dat zij onvoldoende mogelijkheden hadden om in te grijpen. Desondanks kijken veel veteranen met een

'goed gevoel' terug op de uitzending. Zij vinden dat zij volwassener zijn geworden, dat hun horizon is verbreed of dat zij zelfstandiger zijn geworden. Opvallend is dat deze positieve aspecten van de uitzending in mindere mate gelden voor de gezinsleden. Veel (79 procent) van de veteranen rapporteerden geen verwerkingsproblemen. Zo'n 4 tot 5 procent van de veteranen rapporteerden zodanige verwerkingsproblemen dat gesproken kan worden van een Post Traumatische Stress Stoornis (PTSS). Meer PTSS-symptomen kwamen voor bij veteranen die zich tijdens de uitzending machteloos hadden gevoeld, die de uitzending aangrijpend hadden gevonden en de volgende situaties hadden meegemaakt: afwijzing door plaatselijke bevolking, onder schot worden gehouden en gijzeling van collega's uit de eigen eenheid.

Door de minister van Defensie en de Kamer is een toetsingskader afgesproken waaraan moet zijn voldaan alvorens Nederlandse eenheden worden gestuurd naar een uitzendgebied. Een van de criteria is het begrip 'aanvaardbare risico's'. De indruk bestaat dat hierbij tot nu toe meer gelet werd op het risico van lichamelijk letsel dan op psychisch letsel.

De resultaten van het onderzoek van de VU tonen wederom aan dat na afloop van *elke* crisisbeheersingsoperatie een deel van de militairen psychisch letsel heeft opgelopen. Hoe minder er in Nederland bekend is over een uitzendgebied en hoe minder informatie de militairen en hun gezinsleden vooraf krijgen (politiek, maatschappelijk en cultureel) des te moeilijker de aanpassing in het uitzendgebied geschiedt.

Hoewel is vastgesteld dat er ongeacht de situatie tijdens een crisisbeheersingsoperatie militairen zullen terugkeren met psychische verwerkingsproblemen is geen pleidooi gewenst voor het niet meer uitzenden van Nederlandse militairen. Risico's zijn nu eenmaal verbonden aan de militaire professie. Wel heeft een uitzendend land de verplichting om er alles aan te doen om de risico's zo laag mogelijk te houden, te beginnen in de besluitvormingsprocedure die tot uitzending leidt. Als wij de onderzoeksresultaten van de VU en van andere Nederlandse onderzoeken vergelijken met de resultaten die in andere landen worden gerapporteerd, dan valt op dat het aantal militairen/veteranen dat rapporteert dat zij zodanige verwerkingsproblemen heeft dat kan worden gesproken van een PTSS, in Nederland over het algemeen lager is dan in

andere landen. Dit wordt mogelijk mede veroorzaakt door het feit dat Nederland het uitgebreidste personeelszorgprogramma (voor, tijdens en na uitzending) heeft in vergelijking met de andere landen.

Toch blijkt uit het onderzoek van de VU dat er op vele terreinen nog verbeteringen mogelijk zijn bij de zorgverlening binnen Defensie. Een nadrukkelijk besef van de risico's op psychische verwerkingsproblemen lijkt op basis van de onderhavige onderzoeksresultaten gewenst. Tenslotte valt het op dat de meeste veteranen negatief oordeelden over de erkenning die zij nu ervoeren van de media, de politiek en de samenleving.

Tot nu toe zijn wij vrij neutraal en afstandelijk ingegaan op de psychische risico's die verbonden zijn aan uitzendingen. Zeker bij de besluitvorming over zulke belangrijke zaken als een uitzending is een zekere distantie gewenst en nodig. Toch verdient het voor een beter begrip aanbeveling om ook kennis te nemen van de geschriften die een beter zicht bieden op de oorzaken en met name ook op de gevolgen van psychische verwerkingsproblemen. Wij doelen dan niet op de theoretische handboeken maar op die boeken waarin individuen hun persoonlijke en emotionele belevenissen hebben weergegeven. Met enkele voorbeelden zullen wij dit proberen duidelijk te maken.

Zo vertelt Jellema in *First-in* over zijn ervaringen voorafgaand aan en tijdens de ontplooiing van zijn compagnie in de enclave Srebrenica.¹ Met name de onzekerheden en onbekendheden komen hierin aan de orde. Aanvankelijk zou de eenheid in Cambodja worden ingezet, vervolgens moest rekening worden gehouden met een inzet in voormalige Joegoslavië, hetgeen tot gevolg had dat de eenheid in korte tijd moest leren omgaan met pantservoertuigen. Jellema beschrijft vervolgens de onzekerheid over de plaats waar de eenheid in het voormalige Joegoslavië zou worden ingezet. Uiteindelijk werd het Srebrenica waar ze een Canadese

eenheid aflosten. Overigens valt uit de beschrijving van Jellema ook op te maken dat er gegeven alle onzekerheden, elke keer weer op een professionele wijze op gereageerd is.

Veel persoonlijker wordt Wondergem in *Je komt anders terug* in de beschrijving van zijn belevenissen als waarnemer in het voormalige Joegoslavië.² Hoe hij af en toe door het oog van de naald is gekropen en hoe zijn gevoelens van machteloosheid invloed hebben gehad op zijn denken en doen. 'Je komt anders terug' is een uitspraak die niet vaak genoeg kan worden benadrukt.

Welke gevolgen de psychische verwerkingsproblemen kunnen hebben beschrijft Mentink-Heshusius in *De plicht tot hulp*, dat gaat over de Post Traumatische Stress Stoornis bij een Nederlandse VN-militair die als officier bij UNIFIL in Libanon heeft gediend.³ Op integere wijze wordt de ontvrichting van het bestaan van een beroepsmilitair beschreven door zijn echtgenote. Nog iets verder gaat De Vos in *Alleen kinderen huilen*.⁴ In zijn persoonlijk relaas over zijn ervaringen voor, tijdens en met name ook na de uitzending naar Libanon blijkt dat sommige militairen zo kunnen veranderen dat zij terug in Nederland de situatie niet meer aan kunnen. Heel vaak pasten de gedragingen en ideeën die sterk door de Libanonperiode waren beïnvloed, niet meer bij het gedrag dat in Nederland als normaal werd ervaren. Na zijn terugkeer zag De Vos hoe velen van hen vereenzaamden en sommigen langzaam over de rand gleden. Relaties eindigden omdat mensen elkaar niet meer begrepen. Soldaten kwamen in de gevangenis terecht omdat de psychische problemen tot niet beheersbare agressiviteit dan wel tot alcohol- en drugsverslaving hadden geleid. Ook beschrijft hij dat drie veteranen na de uitzending een eind aan hun leven hebben gemaakt.

Het boek van De Vos is geen aanklacht tegen de toenmalige Nederlandse regering maar beschrijft hoe een dienstplichtige groepscommandant zijn uitzending en de periode na de uitzending emotioneel heeft beleefd. Hopelijk dragen het rapport en de genoemde boeken er wel toe bij dat als er afwegingen moeten worden gemaakt voor een nieuwe inzet van militairen in het buitenland ook de psychische risico's voor militairen in de besluitvorming op de juiste wijze zullen worden meegenomen. Mensen kunnen ernstig gewond raken zonder dat er fysieke schade zichtbaar is.

¹ E. Jellema en C. Klep – *First-in*. Sdu Uitgevers, Den Haag (1996). (Een recensie van dit boek treft u verderop in dit nummer aan.)

² G. Wondergem – *Je komt anders terug*. Thesis Publishers, Amsterdam (1993).

³ F. Mentink-Heshusius – *De plicht tot hulp*. Thesis Publishers, Amsterdam (1993).

⁴ R. de Vos – *Alleen kinderen huilen*. Uitgeverij Début, Rijswijk (1997).